

УДК 94(477):801.311

DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2021.150.11>

К. Тищенко, д-р філол. наук, проф.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ПАМ'ЯТЬ ПРО ВІЗАНТІЙСЬКИХ ЯКОВИТИВ І МЕЛЕКИТИВ: 1500 РОКІВ У ТОПОНІМІЇ УКРАЇНИ

Слова – найнадійніші свідки історії...

Завдяки своїй божественній (тонкій) природі та зв'язку з суспільством, у мовному суді вони виступають об'єктивними й безстрашними свідками
Р. Тіварі²⁰

За роки досліджень історичних пластів топонімії України стала помітною значна група місцевих назв із відображенням контактів наддніпрянців із Сирією візантійської доби. Виявлені дані топонімії відповідають також і прізвищам, і словниковим запозиченням із тих же країв, а все разом свідчить про поважну глибину етнічної пам'яті у формах успадкованої нами мови.

Київські історики В. Завитневич і О. Соболевський припустили для літописних топонімів Триполь і Хал'їль прототипи Триполіс і Халєб 'Алеппо'. Ця постановка проблеми та нагадування про її дальшу актуальність у О. Стрижак дали підстави до пошуків методом топонімічного контекстування дальших синхоричних назв з Близького Сходу. Крім Трипілля і Халєп'я ними виявилися назви сіл Дамаски Пл, Демешківці ІФ, Кур'яківка Мк, Кириятівщина См та інші репліки від імовірних прототипів гр. Δαμασκός, ар. دمشق Dimashq 'Дамаск', сир. ܕܡܫܩܝܗ Ya'qub Burd'o'yo гр. Ἰάκωβος Варабаїос 'Кур Яків Барадеї'. Виявлення вихідної території в Сирії з концентрацією прототипів цього вектора топонімів України сприяло систематизації наукових уявлень про контакти Наддніпрянщини в долітописний час.

Тепер помічено ще одну особливість районних кортежів топонімів цієї групи, яка гранично конкретизує хронологію відображених у них подій. Це повторювана просторова близькість до вже вивчених топонімів сирійського вектора цілого нововиявленого "сузір'я" назв від основ Север(ин)-, Ладиг/ж-, Настас/ш-, Мелех/ш-. Сама їхня просторова пов'язаність робить вірогідними прототипи названих тут реплік: сир. ܣܘܘܪܝܘܨ Severus 'Кур Север' (Антіохійський), ܠܐܕܝܩܝܘܬܐ Lādīqīyā, Λαοδικεία, اللادقية al-Lādhiq(iye) 'Лаодікія Сирійська', Ἀναστάσιος 'Анастасій І', ܡܠܟܝܘܬܐ ܡܠܟܝܘܬܐ malkoyo Melxīto 'мел(е)кити'. Адже всі ці поняття пов'язані між собою не просто епохою, а конкретною історичною подією, собором 512 р., який духовно поділив східних християн. Такий тривала увага до конфесійних питань у далекій від Сирії "нашій" Скіфії був би неочікуваним, якби не раннє свідчення св. Ієроніма (403 р.) та участь наддніпрянців відразу після собору у "повстанні за православ'я" під проводом намісника Фракії Віталіана (513–514 рр.). Стаття містить новий слід подій і аргументи до висновку, що ми все ще – у колі того світогляду предків.

Ключові слова: топонімія України, раннє християнство, мовні контакти; Візантія, мелекити; Сирія, яковити; сиро-арамейізм, тяглість населення України.

1. Фонові відомості. Видана торік книга "42 епохи українських мовних контактів" [14] уперше містить послідовний панорамний виклад усіх дотепер виявлених ділянок цих контактів, зокрема і їхнього сиро-арамейського вектора. Цей матеріал пов'язаний і з фінікійськими, коптськими та грецькими мовними фактами, виявленими в різних слов'янських мовах.

1.1. Синхоричні місцеві назви (гр. σύγχωρος < συυ + χώρα букв. 'з того ж краю' [31, с. 315]) із тими самими південними зв'язками давно привернули увагу дослідників. Перші візантійські прототипи літописних реплік цього вектора (Триполь, Хал'їль, Корсунь) припустили ще київські історики В. Завитневич [4] і О. Соболевський [11]. Однак та ініціатива була прийнята стримано.

Через століття про актуальність проблеми нагадав О. Стрижак [12; 13], проте й тоді цікавих до неї орієнталістів не знайшлося. У сусідній галузі – філології – у 1990-ті рр. працював італійський семітолог П. Аґостіні з П'адуї. До визнаних слов'янських семітизмів *мапа*, *єєнна*, *сатана*, *субота* вчений додав праслов. *кадь, *коса ([24]: пор. ар. قص [qdsd] 'коса!') [20]. У коло наукових інтересів автора теперішньої статті праці П. Аґостіні потрапили у процесі вивчення українських іранізмів. Тоді було помічено багато спільних сиро-арамейських семітизмів у пахлавійській та українській мовах: *ганьба*, *ганити*, *догана*, *шана*, *лилик-нічка*, *спиж*, *спижарня*.

²⁰ Цит. за [38, 2]. Автор вдячний канд. філол. наук О. Мотриченко, яка віднайшла й переклала цю думку сучасного індійського мовознавця, аргументуючи положення своєї дисертації [17, с. 7].

У топонімії України ще 2008 р. було знайдено сирійські репліки *Пальмирівка*, *Дамаски*, *Кириятівка*, *Бородаївка* (пор. Пальмира, Дамаск, Кур Яків Барадеї; рис. 1); 2010 р. розпізнано назви *Осколонівка*, *Демешківці*, *Рахвалівка*, *Сураж* (пор. Аскалон, гр. Δαμασκός/ دمشق Dimashq 'Дамаск', семітс. Рафаїл 'Бог зцілив', ар. Suriyeh 'Сирія'). Синхоричними топонімами виявилися *Понєбель*, *Мозолівка*, *Зозів*, *Шами* [16] із прототипами *Фанебал* (теонім), *Мосул*, сир. zwz 'драхма', ар. al-Shām 'Сирія'. Далі прийшли однокореневі з цими назвами прізвища *Сколонець*, *Понєпалєк*, *Масол*, *Демешко*, *Рухайло*, *Зоза*, *Шама*, *Дармостук* (пор. сир. ܕܡܫܩܝܗ Darmsūq 'Дамаск').

Перелічені знахідки в разі збільшили знання про наші давні сирійські зв'язки, які, виходить, тривали століттями.

1.2. Надійність цих гіпотез як шляху до вірогідного – щобільше, автентичного, справжнього знання знову апробовано завдяки нещодавно поміченій *повторюваній просторовій близькості* до названого масиву топонімів іншої стабільної групи (pattern) місцевих назв від основ *Север(ин)-*, *Ладиг/ж-*, *Настас/ш-*, *Мелех/ш-*. Сам факт існування такого патерна засвідчує прототипи

його складників – ܣܘܘܪܝܘܨ Север, ар. Ladhīq Лаодікія, Анастасій І, мелехіти: їх пов'язує між собою Лаодікійський Собор, де 6 листопада 512 р. Север став Кирилом Севером/ Сєвіром Σεβήρος Ἀντιοχείας, єпископом Антіохії (саме ім'я "християни", згідно з традицією, уперше вживте в цьому місті у I ст. н. е. завдогдо до формування монофіситів як окремої гілки християн).

Справжність виявлених фрагментів контактів видно і з перехресних різномовних свідчень грецької, коптської та арамейської мов. Так, 1) прізвище *Сорокотя*, 5 -енко, 4 -юк < копт. **САРАКΩΤ** [23, 354b] pl. 'wanderers, vagrants; voyageurs, pélerins, vagabonds; саракоти'; 2) прізвище 61 ПЕШТА, 8 ПЕЩА (Мк, См, Кв), 8 ПЕЩАк, 28 ПИШТА, 0 ий, 131 ПИЩИТА, 0 ий < сир. **ܦܫܝܬܐ** *pšīttā* 'Пешітта, Біблія церкви сирійського обряду'; 3) ойконіми *Хотимир* ІФ, *Хутомир* Вл < копт. **КАТАМЕРОС** 'katameros, lectionary in the Coptic Church' [26] із сгр. *κατὰ μέρος* букв. 'у свою чергу' [27, с. 679] (тобто цей вираз у сгр. не має значення, набутого лише згодом у коптській; деталі у кн. [15]) та ін. Важливість виявлених коптизмів для системного розуміння теми оцінили й окремо відзначили в передмовах до двох книг акад. НАН України Г. Півторак [15] і чл.-кор. НАН України Н. Клименко [16].

Сирійським контактам передували у Наддніпрянщині синхоричні фінікійські. Їм відповідає свій належно осмислений топонімічний слід: *Тирас* 'Дністер', *Пеньківка*, *Парпурівці*, *Рахвалівка* + пор. *Рапалло*, *Кирнос*/ *Кернасівка*, *Мохнач*. Очевидним аналогом до них є фінікійські слова *кадка*, *мапа*, *пуня*, однак їм бракує конкретики обставин запозичень. Тому провідним і визначальним аспектом вивчення контактів залишаються топонімічні студії. Відновлюваній у них конкретній картині сусідні ділянки антропоніміки й лексикології відповідають лише як загальний контур.

2. Античні сиризи у слов'янському словнику. Це мовний слід 13-ї історичної епохи, від I ст. [14; 15; 16]. Топонімам-реплікам прототипів із Сирії відповідають прямі українські словникові запозичення із сирійської мови.

2.1. Укр. *ганути*, *догана*, *ганьба* (!) походять із самодостатніх прототипів сир. GANYĀ 'сором', GANNĀBĀ 'злодій' [33; 34] – не виключено, що й через пахлавійську – степову вегікулярну мову елліністичного часу, у її письмових текстах семітизми регулярно відігравали роль ідеограм. Виявлення цих фактів у 2016 р. уперше показало масштаби пробілів у чинному ЕСУМ [2] (відповідний том I видано 1983 р.: виходить, чи не весь пласт тодішніх світових досягнень у сходознавстві в ньому не використано).

2.2. Укр. *шана* (!) походить з араб. **شأن**, ар., перс., тур. **شان** *shān* 'покликання, статус, умови; добре ім'я, пошана' [30, с. 309]; див. рис. 2.

2.3. Укр. *нориця* 'свищ' походять з араб. 'великий потік, річка' **نور** *naḥ'ra* [30, с. 210] (рис. 2), широко засвідченого і в топонімії України:

• *НОРИЦЯ*+ = "Галаганівка" Чг Семенівка: **ГРЕМ'ЯЧКА**!; **МАРИЦЯ** копт. Маріс 'Верх. Єгипет' РФ Брянс.; **РАКУТИ**! копт. Ракотіс 'Олександрія', КРИНИЧКИ Киренаїка **РАКУЖА**; ОЛЕКСАНДРІВКА, **ІВАН.ПУТЬ** яван-Понт-, ЛУБНЯ; • *ПоНОРНИЦЯ*! Чк КОРОП: **РИХЛИ** *Рухолла; ПоКОШИЧІ! сир. каша 'священик', СИНЯВКА *3-?; **ШАБАЛ**инів Джабал, **НОРИЦЯ**.НЕХАЇВКА, **РИБОТИН** рабат мечеть, КУР.ІЛІВКА, **ВИШЕНЬКИ** *виженваган; РАЙГОРОДОК, Ново**СЕЛИЦЯ**.ГОРОХОВЕ.ДРІБЦІ, ЛУБЕНЕЦЬ; • *ПоНОРА* Хм СЛАВУТА: Хон**ЯКІВ**!; **КИЛІКІВ**, **СЕЛИЧІВ** al-Sālihiya (р-н Дамаска), Пере**МИШЕЛЬ**, **ХОРОСТОК**! к-, КРИВин 2, хОРОВИЦЯ, КОМАРІВКА кумар місячний, СОЛОВ'є салаб, МАНЯТИН; • *ПоНОРИ* Чг Талалаївка: МИГУРІВ Мика, КОРИНЕЦЬке Киренаїка; МАКАРЕНКОВЕ, **ЖОЛОБОК** ар. салаб хрести, Ново**СЕЛІВКА** саліб хрест, ХАРКОВЕ, РЯБУХИ, ПОПОВИЧКА.

2.4. Укр. *кадка*. Слово є в усіх слов'янських мовах, отже запозичене ще у праслов'янський час (пор. стсл.

кадь). Джерелом вважають гр. κάδι(ov), зменш. від κάδος 'глек, відро' [2, II, с. 339; 23, II, с. 157] (пор. укр. *кадка*, *діжка*), однак туди прийшло із фінікійської, пор. гебр. *kad*. Було воно й в угаритській і пунічній мовах (Е. Масон) [27, с. 478].

2.5. Укр. *коса* також має чинне пояснення як загальнослов'янське слово нібито з іє. *kos-/ kes- 'різати, скребити' [2; 23]. Однак П. Аґостіні переконливо показав, що іє. слово само запозичене. Воно є продуктом семантичного звуження (!) історично глибшого джерела – семітс. **qasa** 'різати, косити (траву, збіжжя), стригти (вовну)', звідки, зокрема, й ар. **qasa** 'коса' (!). До цього висновку вченого спонукала логіка його дослідження при спростуванні необґрунтованого уявлення про нібито велику давність мадярських слів *kaszab* 'різник' > *kaszabol* 'різати, розрізати на шматки'. Він пише: "За TeSZ (угорським етимологічним словником) слово має походити з оттоманського турецького *kasar* 'різник', звідки відомі схожі культурні запозичення у всіх балканських мовах, як-от нгр. *каса̀тп̀с*, алб. *kasár*, рум. *diál. casár*, болг. *ди́ал. каса̀пин*, серб. і хорв. *kàsar* і *kàsarin* 'різник'. У словнику лише побіжно згадано той факт, що тур. слово походить з ар. **قصاب** [qas:ab] 'різник'. <...> Розглянувши ближче це арабське слово, бачимо, що воно пов'язане з дієсловом виразно семітського походження **قصب** [qasoba] 'різати на шматки, розчленовувати', яке виводять з кореня 'зрізати, косити (траву, збіжжя), стригти (вовну)', звідки ар. **قَص** [qasab] 'коса'. Це і є те слово – або відповідне **арамейське, сирійське, гебраїське** **קָסַב** [kas:ax] 'коса' (< **קָסַב** [ksx] 'зрізати, косити'), – із якого найвірогідніше походить слов'янське **kosa* > болгарське *ко́са*, сербське і хорватське *kosa*, чеське *kosa*, польське *kosa*, **українське ко́са**, російське *ко́са*, як і мадярське *kasza kosa*" [24, с. 88].

Безперечно, виданий у 1983–2012 рр. у 6 томах Етимологічний словник української мови (ЕСУМ) є епохальним досягненням академічної традиції. Однак у межах національної політики СРСР його появу затримано на десятки років, а репресії сходознавців 1930–1940-х рр. позбавили Україну кадрів у цій галузі на 60 років. Звідси прогалини у вивченні українсько-східних мовних контактів.

2.6. Лилик-нічка. Про масштаб занедбаності східних студій дає уявлення інший приклад: це стан вивчення слів *лилик*, *леліт*. У говірках (зокрема, галицьких) існує слово [нічка], [нічка] 'біс, що набирає вигляду жінки; **кажан**' [2, IV, с. 104]. **Кажан** має й інші назви: *лилик*, *лелік*, *леліак*, – при цьому *лелік* – ще й метелик, а *леліак* і *леліт* – дрімлюга (сичик) [2, III, с. 218]. Виявляється, східний прототип цих слів відомий із багатьох публікацій [29; 6; 33; 34] (!), однак упродовж **100 років** він проходив повз увагу дослідників без відповідної освіти. Її брак видно з того, що після опису матеріалу їм не було що сказати, тому замість наукового аналізу дано "звуконаслідування" і "народну етимологію".

Із залученням до студій сирійського матеріалу тут знайдено переконливі аргументи на користь прозорої етимології без "хитань, коливань" і звуконаслідувань. Вони є серед арамейських пахлавійських ідеограм, наведених у загальнодоступному підручнику (!) Й. Оранського. Дослідник згадує, зокрема, пахл. **لليلة** з араб. **LYLYH** 'ніч' [6, с. 175]. Необхідну інформацію про можливу групу прототипів *лилика-нічки* містить уже словник Дж. Пейн Сміт [29] (рис. 3). "Тут і *lilh*, *liloh* 'ніч', і *leliyath* (*lamia*, a night-specter), a phantome or demon in the form of a woman) 'ламія, нічний привид

або демон у образі жінки'. Достойна, раціонально-наукова, лінгвістико-історична альтернатива" донауковим "ономатопоетичним" відповідям на серйозне пошукове питання [16 с. 150–151].

З'ясувалося, що проблема виходить далеко за межі українського мовного матеріалу: "**Lele, lélek**, (діал.) **lilék**. Слово, яке у сучасній мадярській мові має значення *душа і дихання (lélegzet)*, трапилося у Halotti Beszéd у присвійній формі (3 ос. одн.) *lilki*. Окремі мадярські говірки зберігають форму **lele** у значенні *привид, злий дух*. Ця основа та її похідні наявні також в інших угро-фінських мовах із значенням *теплий вітер, дихання; душа, дух*. За сучасними теоріями, ця основа має належати до найдавнішого шару угро-фінської прамови, а відповідне слово реконструюють як **lewle* [Rédei].

У гебрійських легендах зустрічається ім'я демона לילית **Lilith** – яке є і в Біблії (Ісайя 34:14), – похідне від асиро-вавилонського *lilitu*, **жінка-демон** або **дух вітру**. Р. Патаї... так описує гебрійський міф: "*Дехто каже, що на шостий день Бог створив чоловіка й жінку за подобою своєю, доручивши їм наглядати за світом, але інші твердять, що Єви ще не існувало. <...> Тоді Бог створив Lilith, першу жінку, так, як він створив Адама, але з відкладень і бруду, а не з чистої куряви. Від єднання Адама з цією істотою <...> народилися незліченні демони, які дотепер шкодять людству*" [35]. Діти Lilith звалися ליליה *lilim* (кінцеве *-m* – ознака множини). У Єрусалимському Таргумі (V ст. н. е.), благословіння священика VI:26 починається зі слів "Господь благословляє тебе на всяке твоє діяння і береже тебе від *lilim*". За народними уявленнями вважалося, що *lilim* – як діти демона вітру – помітні у поривах гарячого вітру та завихореннях, що здійснюють куряву із землі. Такі заботони були відомі не лише в гебрійських народних переказах, але й у фольклорі Сирійської християнської церкви (!). Це цілком пояснює значення **злого духу (lele)** і **гарячого вітру**, які стали згодом, після суфіксації, *диханням і душою (lélek)*, оскільки душу ототожнювали з диханням. Отже, цілком очевидно, що це слово за походженням є не давньоугро-фінським, а семітським і, значить, опинилося у мадярському лексиконі в контексті понять юдаїзму або присутності Сирійської християнської церкви. Тобто мадярське (і угрофінське) слово не прийшло із своєї давнини, як дехто вважає, а належить до шару порівняно пізніх мовних запозичень, – і це підважує тезу прадавності угрофінської прамови" [25].

В Україні досі є топоніми (*Лельків* ІФ, *Лелюки* Хк, *Леляки* Вн та ін.) і 4 тис. носіїв однокоренових прізвищ (!) [5]: 1083 Лелюк, 1067 Лелюх, 419 ЛЕЛИК, 263 Леляк, 220 Лелет, 28 Лелітка, 14 Лелітко, 11 Леліца; 920 ЛИЛИК, 39 Лілик, 126 ЛІЛІ-к, 116 -ченко, 34 -тко, 33 -кович, 27 -цька, 25 -ца, 25 -цак. Ці прізвища майже відсутні на Поліссі: отже, поширилися з півдня.

Викладені вище висновки П. Аґостіні мають важливі системні наукові наслідки для української сторони проблеми: **1.** Повна аналогія вагань кореневої голосної угорс. **і-е** – як у сирійському прототипі. **2.** Переконливе, реалістичне пояснення вжитку укр. *леле* як вияву прикраси й жалю. **3.** Переконливе, реалістичне пояснення нібито питомого, бо "ПРАСлов'янського" *Лель...* (!) **4.** Повна звукова відповідність семітському прототипу (гебр. לילית *Lilith*, сир. *leliyath*) слів укр. *лелем*, *лелім* – сова, дрімлюга і польс. (з укр.) [lelet]. **5.** Переконливий побутовий мовний контакт часів сирійської евангелізації як причина народного пов'язання **кажана з жінкою-демоном**. Ключова семантична відповідність

укр. *нічка* "кажан", він же *лелик* і *лилик*: [нічка] '**біс, що набирає вигляду жінки; кажан**'; *нічниця* 'сова; [сова; один із злих духів (за віруванням **гуцулів**)]'; [ночниця] 'кажан; нечиста сила, яка вночі винищує пташенят у гніздах і яєчка (ЛексПол)]' [2, IV, с. 104]. **6.** Пояснення імовірного джерела укр. діал. [леля] старша сестра, [леля] мати сім'ї, господиня дому (поширені на сході й півдні слов'янства). Усі ці глибини наша "ономатопоетична школа етимології" незворушно і некритично далі виводить з дитячого белькоти [2, III, с. 218].

2.7. Саракоти. П. Аґостіні двічі згадує про вірних Сирійської церкви як імовірних посередників у засвоєнні носіями угорської мови забобону про лилика. 2016 р. було виявлено історичну присутність Сирійської церкви у Наддніпрянщині. Її ідеї мали поширювати *саракоти* – прочани, мандрівні сирійські ченці IV–VI ст. Причому, хоч вони й були точно із Сирії, їхнє ім'я виявилось не арамейським, а коптським [15, с. 510]. Структурні складові слова прозорі. За даними етимологічного словника В. Виціхля, воно належить до **питомої коптської лексики**: **саракоште** (S),

саракош† (B) м. 'подорожній, мандрівник, прочанин, бурлака'; арабський відповідник **الرحالين** *ar-rahhālin* 'подорожні, блукачі'. Коптське слово має словотвірну структуру **са-ра-коште** 'мандрівник': **са-** 'людина', **ра-** 'префікс ім'я дії', **коште** / у композитах **коште** 'блукати, гуляти' [40, с. 196]. Сюди додаються ще дві арабські форми з "Життя Івана Щитського" VII ст., виданого У. Дзанетті: **سراکدی** [серākūdā]. Існує й залучений нами до студій маніхейський текст **Ψалмоі саракоштон**

'Псалми прочан' [15, с. 455–477; 14, с. 343]. Судячи із наддніпрянського сліду, мандрівні співці псалмів діяльно розносили *перекази про християнство*. Цн завдяки їм воно проникло не лише до далеких кутків Сирії і Месопотамії III–IV ст., а й до нас. **Саракоти в антропонімії українців.** Членування на морфеми п'ятох наведених вище топонімів з основою **Сорокот-** довго залишалось непевним (може, *Сороко-тяги* <?sharq- 'схід' + ?kimp. teach 'дім'). Так тривало до виявлення відразу десятка схожих прізвищ у Реєстрі Війська Запорозького 1649 р. Ця пам'ятка історії, на 11 століть молодша від евангелізації VI ст., зберегла **докази тяглості** її мовних реалій у прізвиськах і прізвищах українських козаків: Дацко СОРОКОТЯ **саракош**†, Андрушко СОРОКОТЯЖа, Никифор СОРОКОТЯЖенко (Умань, Іванс.) та ін. [15, с. 729–730; 14, с. 333–334].

Окремими доказом автентичності відновлюваної картини є українське прізвище 19 **Сорокендя** (рис. 4). Воно виявляється реплікою документованого ар. **سراکدی** [серākūdā] 'саракот' [14, с. 334]. Це видатний староукраїнський відповідник зі збереженням **юсом** (носовим голосним). На відміну від основи Сорокот- звук -д- також відповідає засвідченому саме тут арабському **د** -д-.

Звуковий відрізок *кенд- наявний у прізвищах пол. "Kędziora ([ken'dʒɔra]), Kędzior ([kɛndʒɔr])... – із пол. kędzior 'чуб, кучері' " [32]. Проте очікування польського прізвища *Srokędzia як паралелі до укр. *Сорокендя* – марне: такого прізвища знайти не вдалося. Натомість трапився унікальний запис про загиблого військового з Вінниччини: Сорокуд Степан Петрович (1910–194?) [7]. Отже, станом на 2021 р. прізвища укр. *Сорокендя*, *Со-*

рокуд є ексклюзивними україно-арабо-сирійськими онімами. Є і укр. **саракка** 'armer Schlucker' [3, II, 852], тобто 'бідолоха, нещасний' (у І. Франка).

3.8. Укр. **спижарня** 'комора, комірка на провізію', також пол. *spizarnia*, нлуж. *spizarnja*, нім. *Spreise* 'харчі' (географія слова скіфо-сармато-аланська) – відображене у словнику Є. Желехівського: *Спиж*, т. *Erz*, п. *Спижарня*, ф. **нім. Speisekammer** (!), *Vorrathskammer*, ф. *Спижовий*, а. *ehren*. Зі зойно описаного прецеденту *лилик*, *леліт* можна було б очікувати, що укр. *спиж* також є прямим сиризмом (з араб. S-P-Z). Однак це запозичення з є і у **перській**: **اشپزخانه** *ашпаз-хәне* 'їдальня'. Можливо, що іранська форма лише опосередковує семітський прототип, але й тоді укр. *спиж* – через пахлавійську, однак усе одно походить з того ж джерела, що й талмудичне 'wšpzy', сирійс. 'ešpezza [34, с. 32]. Пор. і *Шпичинці* Жт, Хм *Спичинці* Вн, *СпичУВАТе* Чг (пор. перс. *ābād* 'селище'). Отже й ця реальність поширилася зі сходу на захід, а не навпаки – усупереч схиланню перед германізмами.

3.9. Для сир. **ܘܙܘܐ** *zww* 'драхма' вихідним є дієслово **ܘܙܘܐ** *zawez* 'to supply with provision for a journey, ...to provide with, load with' тобто "забезпечувати харчами для подорожі, ...надавати, опоряджувати" [29, с. 112]. У світлі цього визначення похідним є іменник сир. **ܘܘܘܐ** *zūwā* /zūzā/ чол. р. (мн. **ܘܘܘܐ** /zūzē/) – монета, рівна грецькій драхмі, арабському диргему або чверті гебрайського шекеля. Український словник такого слова не вберіг (є говіркові слова *зузи* 'жарти', *зузни* 'розпусне життя', але їх "прийнято" силоміць виводити з свн. *sūs* 'шум', нім. *Sausen* і рятівних звуконаслідувань) [2, II, с. 283]. Проте ми точно знаємо, що сирійська назва драхми звучала у Наддніпрянщині в античності, бо залишила **тисячі** однокореневих прізвиськ і топонімів від такої основи *Зозіє* Вн, Рв, *Зозівка* Вн, *Зоцівка* Чг, ур. *Дзузчине* у с. Ольшана Чг та ін. (рис. 5): • *Зозіє* Вн Липовець; **ОЛЕКСАНДР**івка; ПІСОЧин, **ЯСЕН**ки, **ЖУРАВА** сур- **ТУР**бів ?сир. тура- 'гора', РОСОШа Росафа; • *Зозіє* Рв Рв: р. **НАСТЯ**!; **ОЛЕКСАНДР**ія. **КОПТ**овичі; **ЯСИН**иничі, **КУСТ**ин перс. *kashti* корабель, **СЕРГ**іївка; **РИС**В'янка; **ДЕРЕВ**'яне, **КОСТЯНТИН**ів; • *Зоцівка* Чг Ічня: став **ЯКУБ**ів у с. Парафіївка; поле **БУРД**іївщина, кут **БАГМЕТ**івка, кут **БОРОД**іївщина у с. Южне = **ТУР**-Кенівка, ур. **ДЗУЗ**чине у с. ОЛЬШана, кут **СУРА**ївка, вул. **МИШУР**овка у с. Більмачівка, кут **КНИШ**івка сир. каніса 'церква' у смт Ічня.

4. Відображені в топонімії України події у Візантії початку VI ст. Відомо, що сіленціарій палацу Флавія **Зенона Анастасій** був монофіситом. Він зміг одружитися з удовою Зенона Аріадною і таким чином стати імператором, лише давши письмову відмову від монофісизму. "**Ісаурська** знать, що підтримувала **Лонгіна** – брата Флавія Зенона, не відразу визнала свою поразку і не переставала будувати інтриги проти нового імператора. У 493 р. Анастасій вигнав із Константинополя всіх ісаурців. Вони зібрали військо і повстали проти Анастасія... У 496 р. після остаточної перемоги їх було переселено до Фракії" [1].

Наведені факти історії дали підстави розглянути топонімічні контексти в Україні назв від основ Зіньк-, Луг/ж(ан)-, Савр-: відповідно, це зменшувальна народна форма імені Зенон, імовірний континуант ім'я Лонгін і наслідок афери́зи хороніма Ісаврія. Межі статті обмежують приклади топоконтестів:

4.1. Зіньк-. Розподіл на картосхемі топонімів від основи Зіньк- (народна форма ім'я Зиновій, не виключено,

що раніше й від Зенон) у загальних рисах відповідає ареалу поширення пізніших топооснов Север-. Складається враження, що про імператора Зенона (474–475 і 476–491) у Наддніпрянщині добре знали. Його справжнє ім'я **Тарасскодісса** або **Траскаллісеус**; він походив із зневажаною візантійцями плем'я ісаврів у Малій Азії. Його запаморочливе піднесення до візантійського трону, напевно ж, не оминуло увагу варварів.

Фрагменти районних топоконтестів основи Зіньк-:

- **ЗІНЦі** Пл Пл: **КЛЮШ**ники клюса 'церква', **ПАСК**івка паска, **КУР**.ИЛЕХівка! Кир Ілля .ТЕРЕШКи Траск-, ТвердоХЛІБи Халеб, ЯСЕН.УВАТе! Яс- абад; **ЛАДИЖ**ине Ladhıq 2, НовоСЕЛІВка salib, ШОСТ.АКИ shost-an + Yaqub, ІВОН.ЧЕНЦі Yawan + ченці, **РОЗСОШ**ИНЦі Росафа; **АБАЗ**івка! Аббас, БАРАБАШівка бар-Аббас, САПОЖине ас-Сафах, ПАДАЛКи fath-Allah, КелеБЕРДівка kaleh Barda'a .КОСТочки перс. *kashti* корабель;
- **ЗІНЧАШіє** Пл МИР.город: **ГРЕМ'Я**ча! Roma + Yaqub 2 .ПОПівка! поп-, **СОРО.ЧИНЦі** сарак- ченці 2, СКИДанки скидії, **МИЛАШ**.ЕНКОВе мелех-, КОПТів Копт, **КЛЮШ**никівка клюса, **КОНЮШ**еве каніса .ШАРКівщина! ар. *sharq* схід, **СТУП**ки .ШУЛЬГи = ар. шам, СТОВБине!, ШТОМПЕЛі! Стамбул, РОМОДАН Рамадан;
- **ЗІНове** См ПУТивль: ЛАТИШівка! Латак-, ПІШКове Пешітта, БУН.ЯКине, РЕВ'ЯКине, ОРІХівка, **САФОН**івка фінік. *sarhon* 'північ', **БОРОД**ине, ЯЦине .КАГАНЬ, МАНУХівка, **АНТИК**и Антакія!, КУБЕР; • **ЗІНове** См РОМНИ: .ІЩенки Іськ- .ПАТЬОШине fath; ХОЛОДник Халд-, ШУМське, ЯКИмовичі .АНАСТАСівка! .ПОПівщина, КРИНИЧки Киренаїка, ХОЛОДне, **ГУБАР**івщина могила, КАЛІНівка Каллінік, ПОПівка, ЗЮЗюки *zww* .КАШПУРИ 'Aspar? .СТОВПівщина! .ПереХРЕСТівка!, ХРЕШтатик, **БОРОЗ**.ЕНКа! Varadh .СЕН.ЕНКове *3- + Яков, **ЯКОВ**енкове (пор. 1 МаковИНКО, Маков'як), ЩЕБЕТуни, ЯРОШівка.

4.2. Савр-. Генонім *ісаври*, мабуть, після афери́зи продовжений у топооснові Савр-: • **САВР**ань Кв СКВИРА: РОГІзна!, КОНОНівка, ТАРАСівка, ГОРОБіївка, **МОВЧАН**івка, ЯМИ, ТЕРЕШки, **ОРІХ**овець, **ПИЩ**ики, ШАПІівка; • **САВР**анське Од БАЛТА: **ПІЩА**на, **ПАШ**ківка, САРАЖинка -у-?, МошнЯГИ!, БОРСуки!, КРИЖовлин, КРИНИЧки, **РАКУЛ**ове *Рухалла; р. САВРанка; • **САВР**о Дп П'ЯТИхатки фатухат: **ЛОЗУВАТ**ка тур. *Lazkiye*, лат. *Laodicea ad Mare*; ДЕРІівка, Малі **ЛОЗКИ**!, **ЯКОВ**лівка, ЖовтоОЛЕКСАНДРівка, САївка, **ХОЛОД**іївка, **ПАЛЬМИР**івка!, ОЛЕКСАНДРівка, ТЕРНО-ЛОЗУВАТка, ЛИКОШине люкос, ЛИХівка, Красні ЛУКИ, КУЛЯБкине, КАЛІНівка; • р. **САВР**юк у с. КОВАЛівка Пл ШИШ.АКИ: .МАНАЧІНівка; ЛЕГЕЙДи *Ледиг-, ХОДОСиха, БАБичі, **МАЛІК**івщина, ЯРОШі, ГОРІШне, ЦЮРяни! фінік. Цир 'Тир' **ЯКОВ**енщина 2, БілаШі **ЗОЗ**улі .РАївка, КИР.ПОТівка, ПЕЛАГЕївка! Пелагій, САМАРи, ЯРЕСьки.

Кульмінацією статті є аналіз виявлених районних топоконтестів реплік реальності історичних подій початку VI ст.: "У 512 р. Флавіан II, Антіохійський патріарх, був усунутий візантійським імператором **Анастасієм I**, [який симпатизував монофіситами,] а в **Лаодикії Сирійській** відбувся собор з вибором наступника патріарха. 6 листопада ним став **Север Великий** (бл. 462–518), незабаром освячений у Великій Антіохійській церкві 16 листопада". Так виник автокефальний патріархат, що відкидав зойно офіційно підтримане Візантійською імперією діофіситство. По смерті Севера його справу продовжив (з загадкової подачі імператриці Феодори!) Яків Барадеї (бл. 500–578) [10].

Віддамо історикам пошуки суспільних зв'язків тих подій у Візантії, а самі спробуємо виникнути у виявлене в

Україні топонімічне відлуння тих подій: судячи з дотеперішнього сліду на карті, вони стали знаковими для наддніпрянців. Далі зібрано районні топонімічні контексти місцевих назв від основ-продовжень прототипів протагоністів подій: *Настас/ш-*, *Север(ин)-* і *Ладиг/ж-*.

4.3. Анастасій І. На вихідне ім'я Анастас (Анастасій) ч. р., а не *Анастасія ж. р. вказують форми топонімів с. **Настасів** Тр, балка **Настасова** п Лугані Лг. Звук -з- у формі *Настазка* 1775 р. Кв – нагадує книжні грецизми *екстаз*, *діастаз*, *метастаз*, *гомеостаз*, але у церкві – *парастас*, *іконостас*. Пор. і фольклорну (гіпотетичну) назву Дністра **Настасья рька** (Сумцов, Местн. назв., 286) [9, с. 174]: судячи з виявленого розподілу ойконімів, це більше схоже на Пд. Буг.

Приклади контекстів: • **НАСТАСІВКА** Вн ЖМЕРинка: **СЕВЕРИНІВКА** ГОЛУБІВКА **КОРОСТІВЦІ** ?корста; **ОЛЕКСАНДРІВКА**, **ЛЕЛЯКИ** Мала ЖМЕРинка; **МОВ.ЧАНИ** malkoуо 'мелекіти' + -ап, ЯР, ЛОПАТИНЦІ; • **НАСТИНЕ** Кр **ОЛЕКСАНДРІВКА**: **БУР_ЯКОВЕ** .ЛЮБ.ОМИРКА; **СЕВЕРИНІВКА**; ЯСИНОВЕ, ЯСИНУВАТКА; • **НАСТАШКА** Кв Рокитне: .КОЛЕСНИКОВЕ; р. **СІВЕРКА** у с. НАСТАШКА, р. **ХРЕЩАТИЙ** Яр! (!), п НАСТАШКИ; **ШАРКИ** ар. sharqi 'східний', ЛУБ'ЯНКА ЛЮБКА, **МОВ.ЧАНІВКА** malk- -ап, САВИНЦІ, СИНЯВА; • **НАСТАСІВКА** Хк ЛОЗОВА: **ЯКОВЛІВКА**! **СЕРГІВКА** .ПАСЬКІВКА; **ШУГА-ІВКА**! сир. shuga відважний, ловелас, **ПІЩАНЕ!**; БАРА-БАШІВКА, **МОВ.ЧАНОВЕ** malk- -ап, ФЕДОРІВКА2, ОЛЕКСАНДРІВКА, РІЗДВ'ЯНКА; БУНАКОВЕ; КОСТЯНКА; • бол. **НАСТАША** у с. ДЕМБРЕВЕ Чг Носівка: поле **ПІШКОВЩИНА** у м. Носівка; р. **МОЛОХВА** malk- -ап у с. Держанівка; кут. ШКЛАБІВКА у с. Адамівка;

4.4. Север Антіохійський. • *Вел. СЕВЕРИНКА* Кр Кр: р. СЕВЕРИНКА л Інгулу Пд. **БУГУ!** (у його гирлі Кир'ЯКІВКА)! САЗОНІВКА; **ДЕМЕСШКОВЕ!**; СОКОЛІВСЬКЕ, МАКОВЕ!, ОЛЕКСАНДРІВКА, КАЛІНІВКА, **ЛЕЛЕКІВКА!**, МОЛОДЕЦЬКЕ, АДЖАМКА;

• **СЕВЕРИНІВКА** Вн Тростянець: **ЛАДИЖИН!** **ГУБНИК** ?сир. gabana 'стадо'/ gub 'яма, лігво'; СТРАТІВКА; ОЛЕКСАНДРІВКА, ЦИБУЛІВКА Сивілла; + **КИРНАСІВКА!**; + **СОРОКОДУБИ**, **СОРОКОТЯЖИНЦІ**; КАПУСТ'ЯНИ Капутан?, САЛІНЦІ; • **СЕВЕРИНИ** Хм СтароКОСТЯНТИНІВ: **ЛАДИГИ**, р. **ЛАДИЖКА**, КАЛІНІВКА, ПИСАРІВКА, **ДЕМ_КІВЦІ**, РАШТІВКА, ОРІХІВКА, ПОПІВЦІ, ПЕНЬКИ, КРИНИЦЯ Киренаїка!?!; • *Вершино-СЕВЕРИНКА* Кг Знам'янка: **МАКАРИХА!**, **КОХАНІВКА**, **ТРОЯНКА!**, ОЛЕКСАНДРІВКА, МОЛОДЕЦЬКЕ, МОШОРИНЕ, СУБОТЦІ, КОСТЯНТИНІВКА, **ШАМІВКА!** .КАЛІНІВКА, ЦИБУЛЕВЕ.

Прізвища (ridni.org) 2563 Северин, 324 Северина, 27 Северинчук, 39 Северинчик, 992 *Северін*, 503 Северенчук, 351 Севериненко, 181 Северенюк.

4.6. Лаодікія. Особливо показано, що прототипом є варіант назви ар. Ladhic; • **ЛАДИЖИЧІ** Кв Чорнобиль: **ТЕРЕМЦІ** **СОРОКОШИЧІ** Чг! .ЗаГЛИБ'я .р. БРАГІНКА; бол. ЛАГОДІВСЬКЕ у с. ІЛЛІНЦІ; р. **ТЕРЕСИЦЯ** у с. ТАРАСИЦЯ; р. **ТЕРЕЩА** у с. ТЕРЕХІВ, **ЛЕЛІВ!** .НАГІРЦІ; р. **ТУРЧАНКА** у с. Запілля; **ГУБИН!** сир. ?gabana 'стадо'/ gub 'яма, лігво', р. **ТУРАВКА** у с. Ст. ШЕПЕЛІЧИ, МАШЕВЕ, р. БУР_ЯКОВИЦЯ і с. БУР_ЯКІВКА, ЯМПІЛЬ, РОЗСОХА, Корогод; р. БРУТОВЕЦЬ у с. ПАРИШІВ; р. В'ЮНКА у с. СТЕЧАНКА; р. ІЛЛЯ = ІЛЬША у с. ЗаМОШНЯ (+ЛУБ'ЯНКА Кв Поліське), р. КОНОП'ЯНІВКА, р. МУРІВКА; • **ЛАДИГИ** Хм СтароКОСТЯНТИНІВ: р. **ЛАДИЖКА**, **СЕВЕРИНИ** КАЛІНІВКА, ЛАЖЕВА, ПИСАРІВКА, **ДЕМ_КІВЦІ**, РАШТІВКА, ОРІХІВКА, ПОПІВЦІ, ПЕНЬКИ, КРИНИЦЯ Киренаїка!?

• **МАЛОХАТКА** мелекіти Лг Старобільськ: **АЛОЗУВАТКА!**

• **КАЛКАТИНІВКА!** сир. *كالكيدون kalqidûn калкидун < Халкедон, інша назва мелекітів [30, с. 133] Кр ДОЛІНЬСКА: **БРАТСЬКИЙ ПОСАД** .П'ятихатки; **НИКИФОРІВКА**, **ФАЛЬКОВЕ**, **КАЛІН.УВАТКА**, **СКЕЛ.ЮВАТКА?**, **ОЛЕКСАНДРІВКА 2** .**ФЕДОР_ШУЛІЧИНЕ!** шульга.

Отже це не матроси-веслярі – ар. малах-. Це мелекіти – арам. мелек-.

Чому ж візантійська реалія позначається семітським словом (а це підтверджує і виявлений топонімічний матеріал Наддніпрянщини)? Виникнення христологічних суперечок у першій половині V ст. спричинило розкол між східними християнами в різних краях Близького Сходу. Офіційна державна підтримка, надана імперським урядом прихильникам халкедонського християнства (451 р.), якраз і стала основою для конкретного використання арамейських термінів, які позначали тих, хто був вірним Імперії не лише з погляду політичної лояльності, а й приймав імперську релігійну політику. По всьому Близькому Сходу християн, що прийняли підтримуване державою халкедонське християнство, стали називати *мелекітами* (від арамейського melek 'правитель, цар, імператор'), що позначало негреків (передусім – семітів: сирійців, юдеїв, арабів), вірних як до Імперії, так і до офіційно упровадженій нею релігійній політиці.

"У 513 році спалахнула релігійна війна між монофіситами і прихильниками **Халкідонського** собору, яка охопила всю імперію. Віталіан, Magister militum у Фракії, оголосив себе захисником православ'я та з **БЕЗЛІЧЮ ГУНІВ, СЛОВ'ЯН** і булгар зайняв усю Фракію, **СКІФІЮ** і Мезію, дійшов до Константинополя і почав його облогу. У 514 р. Анастасію довелося прийняти всі вимоги повсталі: він погодився скликати новий Вселенський Собор – Третій Собор у **Тірі** (514–515) 'Цир'. На ньому повинні були розібрати всі різномудства в тлумаченні **догматів віри** та повернути престолу скинутим православним єпископам. На тому соборі Єрусалимський патріарх **Ілля І** виступив головним противником монофіситів" [1].

Як Віталіан міг проголосити себе захисником православ'я і звідки зібрав таке військо на свою підтримку? Слабке, але певне світло кидає на той процес свідчення Св. Героніма/ Ієроніма за сто років до згаданих подій. Йдеться про його колоритну фразу в листі 403 р. до християнки Лети: "Hunni discunt Psalterium, Scythiae frigora fervent calore fidei, Getarum rutilus et flavus exercitus, Ecclesiarum circumfert tentoria" (тобто "Гуни вчать Псалтир (!), холодна Скіфія зігріта вогнями віри (це у 403 р.!), рум'яне військо готів возить з собою в походах церквунамет")" [15, с. 433]. Виходить, *християнізовані гуни й місцеві наддніпрянці* з зігрітою вірою Скіфії цілком свідомо стали на захист засвоєної віри від подвійних стандартів імператора (!..). Саме цей незвичний ступінь небайдужості до віри у тодішній громадській думці суспільства (!) над Дніпром якраз і видно дотепер у збереженому в топонімії України сліди тих подій.

• **ТАЛЬНЕ** *Віталіан! Чк рц: р. **ТАЛ'ЯНКА** бас. Пд. **БУГУ!**; КОЛОДИСТЕ! *Х-; **ГОРДАШІВКА**, **БІЛАШКИ** аспраласити?, **ТАРАСІВКА**, **КОРСУНКА**, **ПАПУЖИНЦІ** *ч?, **ПІЩАНА**, **ЛЕГЕДЗІНЕ** *< Ледзег-, **ЛОТАШЕВЕ** пор. Латиш- з Ладіг-; **МОШУРІВ!**, **ШАУЛІХА**, **ТАЛ'ЯНКИ** *Віталіан! Багаті деталі у контексті р. **ТАЛ'ЯНЬСКА** у с. Долішній ШЕПІТ Чв.

Під Черкасами існує село з назвою **ГЕРОНИМІВКА** Чк Чк: **Березняки** .**ХРЕЩАТИК**; БілОЗІР'Я (?Αστροβάλασσα 'Егейське море'), ЯСНОЗІР'Я (?Середземне море біля Сирії), **Худ'ЯКИ**. Саму назву пов'язують з ім'ям черкаського старости Ієроніма Сангушка, але топооснова зву-

чить явно не по-церковному Ієронім, а свідчить про за-
гадковий вплив грецького прототипу – придихання й
укр. -и- з **υ**: Ἰερώυμος.

5. **Етапні висновки.** У віднайденому мовному сліді
новий масив фактів уможливив відновлення завершеного
фрагменту зв'язків з арамейським Близьким Сходом. Він
підтверджує залученість Наддніпрянщина в ранньохри-
стіянський час до регіональних зв'язків ойкумени – прооб-
разу сучасного глобалізованого світу.

В обговоренні питань статті узяли участь восени
2020 р. колеги на кафедрі мов і літератур Близького та
Середнього Сходу ННІФ КНУТШ д-р філол. наук
О. Мазєпова і доц. Т. Ф. Маленька, також доктори наук
філологи В. Рибалкін, П. Селігей та історики
В. Ставнюк, С. Білокінь. Автор вдячний колегам за при-
ділені час і увагу. Усі конструктивні міркування врахо-
вані в теперішньому тексті.

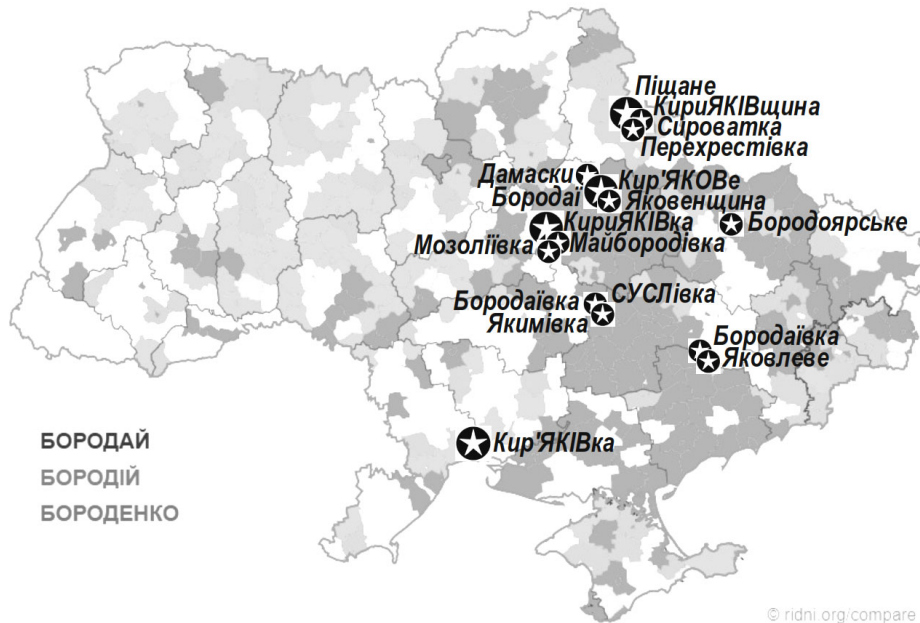

Рис. 1. Масштаби прозелітичної діяльності сирійської церкви Кира Якова Барадеї у Наддніпрянщині VI ст.:
прізвища 3316 Бородай, 1408 Бородій, 1413 Бороденко та однокореневі топоніми – з ар. al-Barāday;
для прізвищ 6529 Майборода, 2 Майбород (Хк, Маріуполь), 45 Майбородюк, 2 Мойборода – пор. сир. теуа 'води' (мн.)
[За даними <https://ridni.org/compare/>]

شَان shān (somewhat drawn out), arab. pers.
turk. شَان, f., 1) *calling, vocation, state, con-
dition.* 2) *good name, honour.*

נַחְרָא nah'rā as OS., also in Al. Ash. Az. נַחְרָא
(Lidz. 520), m. 2, *a river, a large stream.*
See נַחְרָא. Const. st.* נַחְרָא n'har, 2 Kgs. xvii. 6 RV.
Pl. in Az. נַחְרָא.

Рис. 2. Сир. شَان shān, (+ ар., перс., тур. شَان) 'покликання, добре ім'я, пошана' [30, с. 309].
Сир. נַחְרָא nah'rā [30, с. 210]. Пор. укр. нориця 'свищ' досі з наївною етимологією від нора

لَيْلِيَّة from لَيْلِيَّة f. *lamia, a night-spectre,*
a phantom or demon in the form of a woman.
لَيْلِيَّة lilitā, OS. (cf. لَيْلِيَّة), f. *Lilith, the night-
monster, Isa. xxxiv. 14.*

Рис. 3. Сир. lilyh, leliyath, lilita [29, CSD 1903, 242; 30, DS 1901, 149] як прототипи групи слів лилик із сир. lilh, liloh – 'ніч'.
І через 100 років офіційне видання усе ще не знає про спільну семантику з укр. [ни/ічка] 'біс,
що набирає вигляду жінки; кажан' [2, IV, с. 104]

Рис. 6. Слід основи Север-/ Сєвїр- в Україні (прототип Σεβήρος Αντιοχείας). Основа картосхеми – розподіл прізвищ 503 Северенчук, 181 Северенюк, 351 Севериненко [©ridni.org/compare]. Показано макрокореляцію топооснов Се/иве/ір- і супутніх (синхоричних) – Настас-, Зіньк-, Ладиг-, Дамаск- та ін. [©К.Тусченко]. Ці аргументи ономастики відповідають відомостям хронік про участь племен Наддніпрянщини у подіях історії Візантії початку VI ст.

Це з такої кількості селищ люди плавали до Лаодікії, бували в Дамаску, знали про Зенону, Анастасія, Севера, Якова, Пешітту, мелекитів, поділяли або відкидали певні догмати христології. Висновок: від Волині до Дінця у V–VI ст. існував соціум, який жило духовне життя Візантії

Список використаних джерел

1. Анастасій I [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/Анастасій_I_\(візантійський_імператор\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Анастасій_I_(візантійський_імператор)) <https://bit.ly/3g5RzRe>
2. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: У 7-ми т. – Київ: Наук. думка, 1973–2003.
3. Желеховський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар: У 2 т. / Є. Желеховський, С. Недільський. – Львів, 1886. – 1118 с.
4. Завитневич В. З. Владимир Святый как политический деятель / В. З. Завитневич // Владимирский сборник в память девятсотлетия крещения России. – Киев: Типография Г. Т. Корчак-Новицкого, 1888. – С. 1–214.
5. Карта поширення прізвищ України // Рідні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ridni.org/karta/>
6. Оранский И. М. Введение в иранскую филологию / И. М. Оранский. – Москва: Наука, 1960. – 490 с.
7. Перечень мобилизованных в годы Второй Мировой войны Жмеринским РВК, Украинская ССР, Винницкая обл. [Электронный ресурс] // Некоторые статистические материалы по истории Второй мировой войны. – Режим доступа: <https://bit.ly/3ALbv5e>
8. Порівняльна карта прізвищ України // Рідні. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: ridni.org/compare
9. СГУ – Словник гідронімів України. – Київ: Наук. думка, 1979. – 781 с.
10. Сирийська православна церква [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сирийська_православна_церква
11. Соболевский А. И. Несколько местных названий / А. И. Соболевский // Русский филологический вестник. – Варшава, 1911. – Т. 65, ч. 2. – С. 406.
12. Стрижак О. С. Гідронімія України в її міжмовних і міждіалектних зв'язках / О. С. Стрижак. – Київ: Наук. думка, 1981.
13. Стрижак О. С. Етнонімія Геродотової Скіфії / О. С. Стрижак. – Київ: Наук. думка, 1988. – 219 с.

14. Тищенко К. М. 42 епохи українських мовних контактів / К. М. Тищенко. – Київ; Броди: Просвіта, 2020. – 912 с.
15. Тищенко К. М. Долітописна мовна історія українців / К. М. Тищенко. – Київ; Дрогобич: Посвіт, 2016. – 752 с.
16. Тищенко К. М. Іншомовна історія українців / К. М. Тищенко. – Київ; Броди: Просвіта, 2018. – 816 с.
17. Тищенко К. М. Мовні контакти: свідки формування українців / К. М. Тищенко. – Київ: Акілон-Плюс, 2006. – 416 с.
18. Тищенко К. М. Сирийський пласт топонімії України візантійського часу / К. М. Тищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2020а. – №1(26). – С. 37–44.
19. Тищенко К. М. Сирийський пласт топонімії України часів Халіфату / К. М. Тищенко // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури. – 2021. – №1(27). – С. 37–44.
20. Тищенко К. М. Топоніми Бистрик, Білокопитове, Шалигине, Яструбущина виникли у арабо-візантійський час / К. М. Тищенко // Сіверщина в історії України. – 2020б. – Вип. 13. – С. 103–108.
21. Тищенко К. М. Топонімічний слід арабів-християн у Східній Європі: нові дані до витоків сучасних національних ідентичностей // К. М. Тищенко // Національна ідентичність в мові і культурі. Матеріали XIII міжнар. конф. 2–3.04.2020. 3б. тез. – Київ: МАУ, 2020в. – С. 176–182.
22. УАТП – Українська РСР. Адміністративно-політичний поділ. – Київ: Держполітвидав, 1973. – 815 с.
23. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка: В 4-х т. / М. Фасмер. – Москва, 1964–1973.
24. Agostini P. Concordanze lessicali arabo-magiare. Arabo-Hungarian Lexical Matches / P. Agostini // Rivista di Studi Ungheresi. – 1996. – 11. – Pp. 55–127.
25. Agostini P. Lo strato più „antico” del lessico religioso magiare / P. Agostini // La civiltà ungherese e il cristianesimo. A magyar művelődés és a kereszténység. I. – Budapest-Szeged, 1998; Pp. 90–102.

26. Bohairic – Bohairic-English Dictionary [Online]. URL: <http://www.stshenouda.org/language/bohairic-coptic-dictionary>.
27. Chantraine P. Dictionnaire étymologique de la langue grecque: En 4 vols. – Paris, 1968–1980.
28. Crum W. E. A Coptic Dictionary / W. E. Crum. – Oxford: Clarendon Press, 1939. – 951 p.
29. CSD – Payne Smith, J. A Compendious Syriac Dictionary / J. Payne Smith. – Oxford: Clarendon Press, 1903. – 635 p.
30. DS = MacLean, A. J. A Dictionary of the Dialects of Vernacular Syriac / A. J. MacLean. – Oxford: Clarendon Press, 1901. – 368 p.
31. Hynek, A. Integrated Landscape Research / A. Hynek // Scripta Faculta Scientia Universita Purkyneusis, Brno. – 1981. – Vol. 11, No. 7–8. – Pp. 283–300. p. 309–322.
32. Kędziora [Online] // Wikipedia. – URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kędziora>
33. MacKenzie, D.N. A Concise Pahlavi Dictionary / D. N. MacKenzie. – London: Oxford University Press, 1986. – 259 p.
34. Nyberg H.S. A Manual of Pahlavi. II / H.S. Nyberg. – Wiesbaden: Otto Harrassowitz, 1974. – 294 p.
35. Patai, R. & Graves, R. The Hebrew Myths: The Book of Genesis / R. Patai, R. Graves. – Garden City, N.Y.: Doubleday, 1964. – 311 p.
36. Rédei, K. Uralisches etymologisches Wörterbuch. Bd. 1. Uralische und finnisch-ugrische Schicht / K. Redei. – Wiesbaden: O. Harrassowitz, 593 p.
37. Shahid, I. Byzantium and the Arabs in the sixth century. Vol. II. Part 1: Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies / I. Shahid. – Washington: Dumbarton Oaks RLC, 2002. – 469 p.
38. Soni R. Shabd-Sanskriti / R. Soni. – New-Delhi: [s. n.], 1998.
39. Un chrétien, qu'est-ce que c'est? [Online] // Le Jour Du Seigneur. – URL: <https://www.lejourduseigneur.com/chretien>
40. Vycichl W. Dictionnaire étymologique de la langue copte / W. Vycichl. – Leuven: Peeters, 1984. – 519 s.

References

- Anastasius I Discorus. *Wikipedia*. <https://bit.ly/3g5RzRe> [In Ukrainian]
- Etymological Ukrainian Dictionary: in 7 Volumes. (1973-2003). Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian]
- Zhelekhovskiy, Ye. & Nedl'skiy, S. (1886). Little Russian – German Dictionary. Lviv: [s. n.].
- Zavitnevich, V. (1888). Saint Vladimir as a Politician. In *Vladimir's Collection Dedicated to 900th Anniversary of Christianization of Rus*. Kyiv: Korchak-Novickij Printing House.
- Map of Cognomens Spreading in Ukraine. *Folk*. URL: <https://iridni.org/karta/>
- Oranskij, I. (1960). Introduction to Iranian Philology. Moscow: Science.
- The List of Mobilized during the World War II by the Zmerinskij Military Commissariat, Ukrainian SSR, Vinnytsia Region. *Some Statistic Materials on the World War II*. URL: <https://bit.ly/3ALbv5e>
- Comparative Map of Cognomens in Ukraine. *Folk*. URL: <https://iridni.org/compare/>
- Dictionary of Hydronyms of Ukraine. (1979). Kyiv: Scientific Thought.
- Syrian Orthodox Church. *Wikipedia*. URL: <https://bit.ly/3Hqk0le>
- Sobolevskij, A. (1911). Some Local Names. Russian Philological Bulletin, 65(2), 406.
- Stryzhak, O. (Ed.). (1981). Hydronyms of Ukraine in the Interlingua and Intradialectal Connections. A Monograph. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].
- Stryzhak, O. (1988). Ethnonyms of Herodotus' Scythia. Kyiv: Scientific Thought. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2020). 42 Ages of Ukrainian Lingual Contacts. Kyiv ; Brody: Enlightenment. [In Ukrainian].

- Tyshchenko, M. (2016). Pre-Chronicle Language History of Ukrainians. Kyiv ; Drohobych: Posvit. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2018). Foreign Language History of Ukrainians. Kyiv ; Brody: Enlightenment. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2006). Language Contacts: Witnesses of the Formation of Ukrainians. Kyiv: Acquilon Plus. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2020). Syrian Layer of Toponymy of Ukraine of Byzantine Times. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental Languages and Literatures, 1(26), 37-44. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2021). Syrian Layer of Toponymy of Ukraine in the Age of Caliphate. Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Oriental Languages and Literatures, 1(27), 37-44. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2020). Toponyms "Bystryk", "Bilokopytove", "Shalyhyne", "Yastrubshchyna" originated in Arabic-Byzantium Times. Siver Region in the History of Ukraine, 13, 103-108. [In Ukrainian].
- Tyshchenko, M. (2020). Toponymic Trace of Arabic Christians in the Eastern Europe: New Data on the Origin of Modern National Identities. Proceedings of the 13th International Conference "National Identity in Language and Culture", April 2-3, 2020. Kyiv: National Aviation University. [In Ukrainian].
- Ukrainian SSR: Administrative Division. (1973). Kyiv: State Political Press. [In Ukrainian].
- Fasmer, M. (1964-1973). Etymological Dictionary of Russian Language. In 4 Volumes. Moscow: Science. [In Russian].
- Agostini P. Concordanze lessicali arabo-magiare. Arabo-Hungarian Lexical Matches / P. Agostini // Rivista di Studi Ungheresi. – 1996. – 11. – Pp. 55-127.
- Agostini P. Lo strato più „antico” del lessico religioso magiaro / P. Agostini // La civiltà ungherese e il cristianesimo. A magyar művelődés és a kereszténység. I. – Budapest-Szeged, 1998; Pp. 90-102.
- Takla, H. (2009). A Concise Coptic Dictionary Bohairic-English. Saint Shenouda The Archimandrite – Coptic Society. <http://www.stshenouda.org/language/bohairic-coptic-dictionary>.
- Chantraine, P. (1968-1980). Dictionnaire étymologique de la langue grecque: En 4 vols. Paris: [s. n.].
- Crum, W. (1939). A Coptic Dictionary. Oxford: Clarendon Press.
- Payne Smith, J. (1903). A Compendious Syriac Dictionary. Oxford: Clarendon Press.
- MacLean, A. A Dictionary of the Dialects of Vernacular Syriac. Oxford: Clarendon Press.
- Hynek, A. (1981). Integrated Landscape Research. Scripta Faculta Scientia Universita Purkyneusis, Brno, Vol. 11, No 7–8 (Geographia), 309–322.
- Kędziora [Online] // Wikipedia. – URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Kędziora>
- MacKenzie, D. (1971). A Concise Pahlavi Dictionary. London: Routledge.
- Nyberg, H. (1974). A Manual of Pahlavi. II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Patai, R. & Graves, R. (1963). Hebrew Myths: The Book of Genesis. Garden City, N.Y.: Doubleday.
- Rédei, K. (1988). Uralisches etymologisches Wörterbuch. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Shahid, I. (2002). Byzantium and the Arabs in the sixth century. Vol. II. Part 1: Toponymy, Monuments, Historical Geography, and Frontier Studies. Washington : Dumbarton Oaks RLC.
- Soni, R. (1998). Shabd-Sanskriti. New-Delhi: [s. n.].
- Un chrétien, qu'est-ce que c'est? *Le Jour Du Seigneur*. URL: <https://www.lejourduseigneur.com/chretien>
- Vycichl, W. (1984). Dictionnaire étymologique de la langue copte. Leuven: Peeters.

Надійшла до редколегії 12.10.21

K. Tyshchenko, Dr. Habil. (Philology), Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THE MEMORY ABOUT BYZANTINE JACOBITES AND MELEKITES: 1500 YEARS IN PLACE NAMES IN UKRAINE

The linguistic evidence of contacts of the Early Christian time between the Middle Dnieper region and Syria is highlighted. Found Aramaic Prototypes of such loanwords as Ukr. han'ba, shana, lylyk-nichka, norytsia, spyzharnia, saraka. It is shown that they are connected by means of realities designated by them with the wandering Syrian Monks-Sarakots (IV–Vith c.). These contacts get specific localization in persisted toponyms in Ukraine Sorokotychi, Rakhvalivka, Trypillia, Khalepya, Zoziv, Oskolonivka, in Ukrainian family names Sorokotiah, Rukhaylo, Zoza, Skolonets' etc.

Now, the repeated spatial closeness to the already studied toponyms of a new "pattern" of names is revealed. Their bases are Sever(yn)-, Ladyh/zh-, Nastas/sh-, Melekh/sh-. The very fact of their relationship makes probable their prototypes: Syr. ܥܝܪܝܢܐ Severus 'Cyrus the Great' (from Antiochia), ܠܘܕܝܩܝܐ lādīqīyā, Λαοδικεία, اللادقية al-Lādhīq(iye) 'Laodicea in Syria', Αναστάσιος 'Anastasius I', ܡܠܟܝܘܢ ܡܠܚܝܘܢ 'melekites'. All these concepts are connected not just by an epoch, but by a specific historical event, the Council of 512.

Keywords: place names of Ukraine, linguistic contacts, arameisms, surnames, Syria, regionality, globalization, Laodicea in Syria, Council of 512.